

ANTROPOGEN OMILLARNING ATROF-MUXITGA TA’SIRI

Toshkent davlat agrar universiteti

Rahmonova Maftuna Sulaymon qizi

ToshDAU 2-kurs magistri

Hozirgi davrda fan va texnika taraqqiyotining jadallashuvi, sanoat va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining kengayishi, urbanizatsiya jarayonlarining kuchayishi hamda tabiiy resurslardan foydalanish ko‘lamining ortishi natijasida inson faoliyatining atrof-muhitga ta’siri tobora kuchayib bormoqda. Antropogen omillarning bosimi natijasida tabiiy ekotizimlarning strukturaviy va funksional xususiyatlari o‘zgarib, ayrim hududlarda ekologik muvozanatning buzilishi kuzatilmoqda. Bunday jarayonlar atmosfera havosi, suv va tuproq resurslarining sifatiga, biologik xilma-xillikka hamda tirik organizmlarning yashash sharoitlariga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ekologik muammolar inson faoliyati va tabiiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirning kuchayishi natijasida shakllanadi. Inson tomonidan tabiiy resurslardan intensiv foydalanish, sanoat korxonalarining faoliyati, transport vositalari sonining ortishi, qishloq xo‘jaligida mineral o‘g‘itlar va pestitsidlardan foydalanish, chiqindilarning hosil bo‘lishi va ularni boshqarishdagi kamchiliklar ekologik yuklamaning oshishiga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, sanoat korxonalaridan atmosferaga chiqarilayotgan gazlar, chang va aerozollar, shuningdek, tozalanmagan yoki yetarli darajada tozalanmagan oqova suvlarning tabiiy suv obyektlariga tushishi ekologik jihatdan muhim muammolardan hisoblanadi.

Atmosfera havosining sanoat chiqindilari bilan ifloslanishi o‘simlik va hayvonot dunyosiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Havodagi ifloslantiruvchi moddalar o‘simliklarning barg yuzasida to‘planishi yoki

atmosfera orqali tuproqqa tushishi natijasida o'simliklarning fiziologik va biokimyoviy jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, fotosintez jarayonining buzilishi, pigmentlar miqdorining o'zgarishi, o'sish sur'atining pasayishi va morfofiziologik ko'rsatkichlarning o'zgarishi kuzatilishi mumkin. Shu sababli ayrim daraxt va o'simlik turlaridan atmosfera ifloslanishini baholashda bioindikator sifatida foydalanish ekologik monitoringning samarali yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston hududida qattiq maishiy chiqindilarni hosil bo'lishi, to'planishi, tashilishi, joylashtirilishi va qayta ishlanishi bilan bog'liq ekologik masalalar ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Aholi sonining ko'payishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi va iste'mol hajmining ortishi natijasida qattiq maishiy chiqindilar hajmi ham ko'payib bormoqda. Chiqindilarni ekologik va sanitariya talablariga javob bermaydigan sharoitlarda joylashtirish tuproq, atmosfera havosi, yer usti va yer osti suvlarining ifloslanish xavfini oshiradi.

Qattiq maishiy chiqindilarning nazoratsiz yoki ochiq maydonlarda to'planishi natijasida ularning parchalanishi va transformatsiyasi jarayonida turli xil kimyoviy birikmalar hosil bo'ladi. Chiqindilar massasidan ajralib chiqadigan filtrat tarkibidagi organik va mineral moddalar tuproq qatlamlariga singib, yer osti suvlari sifatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, chiqindilarni ochiq holda yoqish natijasida atmosfera havosiga gazsimon ifloslantiruvchilar va mayda dispers zarrachalar ajralib chiqadi. Shu sababli chiqindilarni yig'ish, saralash, qayta ishlash va utilizatsiya qilishning zamonaviy ekologik xavfsiz texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Suv resurslarining antropogen ta'sir ostida qolishi O'zbekistondagi muhim ekologik muammolardan biridir. Daryolar, kanallar, suv omborlari va yer osti suvlarining ekologik holati sanoat, qishloq xo'jaligi va kommunal xo'jalik faoliyati bilan bevosita bog'liq. Sanoat korxonalarining oqova

suvlari, qishloq xo'jaligi maydonlaridan qaytuvchi kollektor-drenaj suvlari hamda kommunal-maishiy oqova suvlar tarkibidagi turli ifloslantiruvchi moddalar suv ekotizimlariga tushib, ularning ekologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Suv muhitiga tushadigan og'ir metallar, neft mahsulotlari, azot va fosfor birikmalari hamda boshqa kimyoviy ifloslantiruvchilar suvning fizik-kimyoviy xususiyatlarini o'zgartirishi va suv organizmlarining hayot faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayrim ifloslantiruvchi moddalar oziq zanjiri orqali gidrobiontlardan yuqori trofik darajadagi organizmlarga o'tib, ekotizimda bioakkumulyatsiya va biomagnifikatsiya jarayonlarini yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois suv resurslarining ekologik holatini muntazam monitoring qilish va ifloslanish manbalarini aniqlash muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Antropogen omillarning yana bir muhim yo'nalishi yer va tuproq resurslarining degradatsiyasi bilan bog'liq. Yer resurslaridan noto'g'ri foydalanish, sug'orish tizimlarining samarasiz boshqarilishi, suv va shamol eroziyasi, ikkilamchi sho'rlanish, tuproqda organik moddalarning kamayishi hamda sanoat va maishiy chiqindilar bilan ifloslanish tuproq unumdorligining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Texnogen ta'sirga uchragan hududlarda tuproqning fizik-kimyoviy xususiyatlari, biologik faolligi va mikroorganizmlar tarkibi o'zgarishi natijasida tabiiy o'simlik qoplamining barqarorligi pasayadi. Buning natijasida degradatsiya jarayonlari kuchayib, ayrim hududlarda eroziya, sho'rlanish va cho'llanish jarayonlari jadallashishi mumkin. Shu sababli buzilgan yerlarni rekultivatsiya qilish, tuproq unumdorligini tiklash va ekologik jihatdan mos o'simlik turlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Antropogen ta'sirni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun kompleks yondashuv zarur. Bunda chiqindilarni hosil bo'lishini kamaytirish, ularni manbasida saralash, qayta ishlash va ikkilamchi xomashyo

sifatida foydalanish, kam chiqindili va resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish muhim yo‘nalishlardan hisoblanadi. Sanoat korxonalarida zamonaviy gaz-tozalash va oqova suvlarni tozalash inshootlaridan foydalanish, atmosfera havosi va suv resurslari sifatini muntazam monitoring qilish ham ekologik xavfsizlikni oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, degradatsiyaga uchragan yerlarni rekultivatsiya qilish, eroziya va sho‘rlanish jarayonlarining oldini olish, tuproq unumdorligini tiklash hamda mahalliy ekologik sharoitlarga mos, sho‘rlanish va qurg‘oqchilikka chidamli o‘simlik turlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O‘simlik qoplamini tiklash nafaqat tuproqni eroziyadan himoya qiladi, balki biologik xilma-xillikni saqlash, uglerodning biologik bog‘lanishini kuchaytirish va mahalliy mikroiklimni yaxshilashga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, antropogen omillarning atrof-muhitga ta’siri ko‘p qirrali va o‘zaro bog‘liq jarayon bo‘lib, uning oqibatlari atmosfera havosi, suv resurslari, tuproq qoplamini va biologik xilma-xillik holatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ekologik muammolarni faqat bitta yo‘nalish doirasida emas, balki “atmosfera — suv — tuproq — o‘simlik — hayvonot dunyosi — inson” tizimidagi o‘zaro bog‘liqlik asosida baholash zarur.

Atrof-muhitni muhofaza qilishda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni boshqarishning zamonaviy tizimlarini joriy etish, kam chiqindili texnologiyalardan foydalanish, suv va tuproq resurslarini muhofaza qilish, buzilgan hududlarni rekultivatsiya qilish hamda ekologik monitoringni takomillashtirish ustuvor vazifalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Rafiqov A.A. “Geoekologik muammolar” T “O‘qituvchi”.1997. 12-15b.

2. Tursunov X. “Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish” T. 1997. 80-86b.
3. Boyirov Zafar Ravshanovich Sanoat korxonalarining atmosfera havosini ifloslantirishini nazorat qilishda ruxsat etilgan tashlama me’yorlarini ishlab chiqishning ahamiyati. sanoatda raqamli texnologiyalar. Volume 1, № 2 December 2023. 230-235-b
4. Abdusalilova Moxinur Valijon qiz, Farmonova Fotima Faxriddinovna, Sanoat korxonalaridan chiqadigan gazlarning inson salomatligiga ta`siri. Journal of universal science research.278-283-b